

ביאורים

איגרת זו שלח הרב קוק לרב מאנגליה (הרב מרדכי צבי שוורץ), שהוציא ספר שבו הוא מחזק את עניין האמונה התמימה. בתחילת האיגרת נותן הרב קוק הסכמה לספר, אך יחד עם זאת ראה הרב קוק צורך לסייג את הדברים הכתובים בו. אנו נלמד רק את החלק השני של האיגרת. איגרת זו מביאה את ההבנה שמצד אחד דבר טוב וחשוב הוא לחזק את האמונה התמימה, ובכך לקרב את ישראל לאביהם שבשמים, אך יש לשים לב שהדבר לא יבוא על חשבון ההעמקה של האמונה וביסוסה, תוך לימוד דברי רבותינו חכמי הדורות.

יש להבחין בין המחקר הפילוסופי ולימוד הקבלה - שהן שתי דרכים של בירורים אמוניים חשובים - לבין העמקה ובירור של האמונה התמימה. הפילוסופיה והקבלה מתאימות לאנשי מעלה אשר הגיעו למדרגה רוחנית גבוהה, וזקוקים להורות צימאונם בכך. לעומת זאת, על רוב הציבור מוטלת חובת העמקה ולימוד של ענייני האמונה הפשוטה, כי היא נדרשת כדי לרומם את האדם בכל התחומים. אמונה תמימה היא חשובה, אך גם לאנשים פשוטים לא מספיקה התעוררות אמונית פנימית, ועל אחת כמה וכמה בדורות אלה, שבהם הציבור הרחב התפתח ביכולותיו. לכן, יחד עם חיזוק האמונה התמימה, צריך להדגיש שיש לבסס אותה בלימוד מעמיק של עיקרי אמונת ישראל.

בשיטות הראשונים המבססים את האמונה מצאנו שתי אסכולות: לפי הרמב"ם וסיעתו התפיסה וההבנה השכלית היא עיקר הביסוס של האמונה. דווקא מתוך הבירור השכלי תהיינה תשובות לשאלות, וכך תתבסס האמונה. לעומתם ריה"ל וסיעתו סברו שכדי לבסס את האמונה יש לפתח את הרגש הנשמתי - עלינו להעמיק פנימה ולהבין יותר את שורש נשמתנו - מי אני, מיהו עם ישראל, מה תפקידו וייחודו, כיצד אנו מגלים את ה' בחיינו ועוד. כאשר נעמיק ונבין - נרגיש ונחיייה את האמונה בחיינו בצורה שלמה יותר.

אלו ואלו דברי אלוהים חיים, ולשתי הדרכים מקורות בחז"ל. אך עם כל זה, אומר הרב קוק, בדורות האחרונים, ובפרט בעת שיבתנו לארץ ישראל, הולכת ומתחזקת דרכו של ריה"ל וסיעתו. העניין של הגאולה הוא גילוי העולם הפנימי, עולם הגבוה מהעולם השכלי. במיוחד גוברת הדרישה לעולם הפנימי בארץ ישראל, שהיא לבו של תהליך הגאולה, ובה מתעורר צימאון לחיות את הגודל הנשמתי שטמון בנו. בארץ ישראל יש טגולה מיוחדת המאפשרת לגלות רבדים נשמתיים עמוקים, וקיימת יותר התאמה נפשית ללימוד דרכי האמונה בשיטת ריה"ל וסיעתו. אלא שאין לזנוח שום דרך, ועלינו לצעוד בכל משעולי האמונה, על כל דרכיה.

הרחבות

• השיטות השונות באמונה משלימות זו את זו

שָׁהֵם שְׁנֵי נְחָלִים גְּדוֹלִים רַחְבֵי יָדַיִם. הרב קוק מסביר שישנן שתי דרכים בלימוד אמונה - האחת פונה לדרך המחקר השכלי, והאחת מבררת את האמונה מתוך מעמקי הנפש והרגש. באופן פשוט נראה שמדובר בשתי שיטות שונות, שיש ביניהן ניגוד וסתירה. אולם הרב קוק מסביר שהשיטות השונות בלימודי האמונה אינן מנוגדות בצורה קיצונית, אלא הן משלימות זו את זו, ורק הסתכלות כוללת על הדרכים השונות מבררת את המשמעות של כל אחת מהשיטות בפני עצמה: "כל ספר כשהוא לבדו, מגלה רק חלק מצומצם וקטן מהרגש או השכל, וכדי לדעת את ערכו האמיתי אפשר רק כשמוצאים את הקשר שבינו ובין היכל כולו... שרק אז תראה היהדות בשלמותה, אם נשקיף על כל ספר וספר כעל אחת מאבני היכל גדול שכולן מתחברות יחד לבניין אחד ענקי ושלם. כי אף על פי שיש ליהדות צדדים שונים, הרי היא באמת חטיבה אחת: אלו ואלו דברי אלוהים חיים, ורק אז תביא השפעת הספרים ההם את ברכתם המרובה... כל אחד ואחד הוא אמנם עולם שלם ומאיר כשהוא לעצמו, אבל להבין את כל גודלם ורוממותם אפשר רק אז כשהם מקבלין דין מן דין (=מקבלים זה מזה) ומתכללים יחד" [מאמרי הראי"ה, עמ' 11-12].

לעילוי נשמת טובה בת משה שמעון ע"ה

להצלחת עדי יוסף בן אסתר איטה ורחל חנה בת חווה ומשפחתם הי"ו

המחלוקת על
המחקר ההגיוני

מְלֵאֲתֵי רְצוֹן° מאמרותיו הִקְרוֹת בְּכָל־ל, פְּאֶשֶׁר גְּלִיתִי אֶת דַּעְתִּי כְּבָר בְּהִסְמְכָתִי, וּמְאֹד יִקְרוּ לִי דְבָרָיו הַיּוֹצְאִים מִן הַלֵּב עַל דְּבַר תְּמִימוֹת הָאֱמוּנָה הַקְּדוּשָׁה וְהַתְּעוֹרְרוֹתֶיהָ. אֲמַנֵּם לְזֹאת צָרִיךְ שְׂיִשִּׁים לְבוֹ כָּל דּוֹרֵשׁ טוֹב לְעִמּוֹ, הַמְּלַהֵיב אֶת לְבָם לְאֲבִיהֶם שֶׁבְּשָׂמִים וּמְחַזֵּק אֶת רוּחָם הַטְּהוֹר לְהַתְאָמֵץ בְּקִדְשַׁת אֱמוּנַת אֲמִן°, שְׁלֵא יִבִּין הַקּוֹרֵא אֶת תִּכְן הַתְּמִימוֹת° לְעִנְיָן הַמְּנַגֵּד° אֶת הַהֲתְעוֹרוֹת הַשְּׂכֵלִית וְהַעֲמֵקֵת הַדְּרִישָׁה הַקְּדוּשָׁה וְהַרְחֵבְתָּהּ. ד' חֲפֵץ לְמַעַן צְדָקוֹ יִגְדִיל תּוֹרָה וַיֵּאָדֵיר. וּבְכָל־ל הַגְּדֵלֵת הַתּוֹרָה וְהַאֲדָרְתָּה עוֹמֵד הוּא בְּרֹאשׁ יִסוֹד הַקְּדוּשָׁה שֶׁל לְמוּד הָאֱמוּנָה וְכִמָּה גְּדוּלָּה הִיא סִפְרוֹתֶנּוּ הַקְּדוּשָׁה, מְגֻדְּלוֹי אֲדִירֵי הַדּוֹרוֹת אֲבוֹת הָעוֹלָם שֶׁהֲרִבּוּ דַּעַת בְּחֻקֵי הָאֱמוּנָה וְהֵאִירוּ אֶת לְבָם שֶׁל לּוֹמְדֵי דְבָרֵיהֶם לְלַכֵּת בְּעֵקְבוֹתֵיהֶם. וְהִנֵּה חוּץ מִשְׁנֵי הַדְּבָרִים הַיְדוּעִים, שֶׁל הַמּוֹחֵק הַהִגְיוֹנִי° וְהַקְּבֵלָה הַגְּנוּזָה בְּסוֹד ד', שָׁהֵם שְׁנֵי נְחָלִים גְּדוֹלִים רַחְבֵי יָדַיִם. שְׁחוּבָה קְדוּשָׁה הִיא, לְכָל אֲשֶׁר חָלַק ד' לּוֹ° בְּבִינָה, לְהִיּוֹת מְשֻׁנָּן וְהוֹגָה בְּחֻקֵי הַתּוֹרָה הָעֲלִיוֹנִים הַלְלוּ, גַּם בְּפִשְׁטֵיּוֹתָהּ שֶׁל תְּכוֹנַת הָאֱמוּנָה° כִּכֵּר גְּדוֹל° וְרַחֵם יְדַיִם נִמְצָא הַלּוֹגִיָּה וְדוֹרְשִׁיהָ, הַמְּחַיֶּה אֶת רוּחָם וּמַעוֹדֵד אֶת עֵז קְדֻשַׁת נִשְׁמָתָם, הַמְּבִיא אֶת כָּל הַמְּתַבְּסָמִים מִבְּשָׂמֵי קְדוּשׁוֹ, לְהַתְעַלּוֹת בְּמַעֲלוֹת עֲלִיוֹנוֹת בְּטְהֻרַת הַמַּדּוֹת וּבְקִדְשַׁת הַיְרָאָה וְהַאֲהָבָה הַרוֹמְמָה, הַמְּחַזְקֵת אֶת הַלֵּב הַיִּשְׂרָאֵלִי בְּצִפִּית יְשׁוּעָה וּבְכָל חֶסֶן וַיִּקְרֶה. רַק בְּפִרְטֵי הָאֲרָחוֹת° נִפְלְגוּ° חֲכָמֵי הַדּוֹרוֹת, אִיזוֹ מְסֵלָה יִבְחַר לוֹ הָאָדָם בְּעַסְקוֹ הַרוּחָנִיִּים בְּדֶרֶךְ קְבִיעוֹת. שְׂדַעַת גְּדוֹלֵי הַחוֹקְרִים הָאֱלֹהִיִּים, כִּרְב סַעֲדִיָּה גָּאוֹן, הַרְמַב"ם° וְהַחֹבּוֹת הַלְּבָבוֹת וְסִיעָתָם הִיא, שֶׁיִּסוֹד מְצוֹת הָאֱמוּנָה הִיא בְּעֵצְמָה מְצוֹת הַיְדִיעָה וְהַתְּעַמְקוֹת הַחֻקִּיָּה הַיְשָׁרָה. וּבְדַעַתָּם אֲחִזּוּ כִּמָּה מְגֻדְּלוֹי חֲכָמֵי הַקְּבֵלָה הַמְּעִמְקִים עַל פִּי דַרְפָּם. וְדַעַת גְּדוֹלֵי חֲכָמֵי הַרְגָּשׁ°, שֶׁבְּרֹאשׁוֹ עוֹמֵד ר' יְהוּדָה הַלּוֹי, וּבְעֵקְבוֹתָיו אֲחִזּוּ בְּעַל הָעֵקֶדָה, הָרַב יִצְחָק אֲבִרְבֵּנְאֵל הָאֵב, וְגַם הַבֵּן רַבִּי יְהוּדָה לֵאוֹן אֲבִרְבֵּנְאֵל, וְהַרְבֵּה מְגֻדְּלוֹי הַמְּקַבְּלִים, נְבוֹנֵי לַחַשׁ שֶׁל רִגְשֵׁי הַנְּפֶשׁ, הַלְכוּ בְּדַרְפָּם, אֲשֶׁר שָׂדוּ נִרְגָּא°, בְּכָל הַמְּהַלֵּךְ שֶׁל הַמּוֹחֵק הַהִגְיוֹנִי, וּבִסָּסוּ בְּיֹתֵר אֶת הַיְסוּדוֹת שֶׁל עִמָּק קְדֻשַׁת הַהֲפָרָה הַשִּׁירִית שֶׁל רִגְשֵׁי הַנְּשָׂמָה וְהַתְּעַלּוֹתָהּ הַפְּנִימִית. וְהָרַב חֲסֵדָאִי קִרְשָׁקֵשׁ בְּעַל אוֹר ד' תִּמְךָ שֶׁטָּה עַל זֶה דְּוָקָא עַל פִּי עִמָּק הַהִגְיוֹן הַמְּחַקְרֵי עֲצִמּוֹ, וְאֶת בְּנֵי הַרְגָּשׁ הָעִמָּק בְּתוֹעֲפוֹת עֵזוֹ בְּנָה עַל יִסוֹד מְפֻלְתָּהּ שֶׁל הַפִּילוֹסוֹפִיָּא הַהִגְיוֹנִית. וְשֶׁטָּה עַל הַיְוֵתֵר קְרוּבָה לְאוֹרְחָא דְמַהִימְנוּתָא° הִיא הוֹלְכֵת וּמְתַחַזְקֵת בְּמַהֲלָךְ הַרוּחַ שֶׁל הַדּוֹרוֹת הָאֲחֵרוֹנִים. וּבְעֵקֶרְן שֶׁל דְּבָרִים אֵלּוֹ וְאֵלּוֹ דְּבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים, שֶׁשְּׂרָשְׁרֵיהֶם פְּתוּחִים בְּשִׁטּוֹת חֲלוּקוֹת שֶׁל גְּאוּנֵי בְּבַל בִּיחוּסָן° אֵל הָאֲגָדוֹת, שֶׁהֵן הֵן אוֹצְרוֹת קְדֻשַׁת חֻקֵי הָאֱמוּנָה שֶׁבְּתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, מְפֻנְנוֹת הַקְּבֵלָה°, מְקוֹרוֹת הַרְגָּשׁוֹת הַקְּדוּשִׁים, וּמַעֲיֵנוֹת הַשִּׁירָה הָאֱמוּנִית הָעֲלִיוֹנָה. וְהַדְּבָרִים הוֹלְכִים וּמְתַפְּלְשִׁים° עַד הַשְּׂתַרְגוּת הַשִּׁטּוֹת שֶׁבְּמַהֲלָךְ הַתְּלַמּוּדִים הַבְּבֵלִי וְהַיְרוּשְׁלָמִי בְּנִדּוֹן עִמָּק וְקְדוּשָׁה זֶה.

(אֲרוֹת הַרְאִיָּה, אֲגַרַת תַּשְׁבַּע)

מְלֵאֲתֵי רְצוֹן - שמחתי **אֲמִן** - אמת. **הַתְּמִימוֹת** - שלמות, בלא ספקות. **הַמְּנַגֵּד** - כנגד, השולל. **הַמּוֹחֵק הַהִגְיוֹנִי** - החקירה השכלית. **חָלַק ד' לו** - נתן לו ה'. **בְּפִשְׁטֵיּוֹתָהּ שֶׁל תְּכוֹנַת הָאֱמוּנָה** - הבנת עצם תכונת האמונה בנפש. **כִּכֵּר גְּדוֹל** - מרחב גדול. **הָאֲרָחוֹת** - הדרכים. **נִפְלְגוּ** - נחלקו. **חֲכָמֵי הַרְגָּשׁ** - חכמי ישראל שביססו והעמיקו את האמונה דרך הרגש ודרך נפשו של האדם וכוחותיה. **שָׂדוּ נִרְגָּא** - היכו בגרון, שללו. **לְאוֹרְחָא דְמַהִימְנוּתָא** - דרך האמונה. **בִּיחוּסָן** - בהתייחסותם. **מְפֻנְנוֹת הַקְּבֵלָה** - מלשון מכון, ביסס. **וּמְתַפְּלְשִׁים** - מתרחבים יותר.

ביאורים

'דעת כהן' הוא ספר תשובות הלכתי של הרב קוק על הנושאים שבחלק יורה דעה שבשולחן ערוך. הרב קוק קיבל שאלה מרב מלונדון בנוגע לדיני בשר וחלב, ובמכתב הוסיף אותו רב בקשה לכתוב לתלמידים דבר מה בענייני לימוד יראת ה'. בתשובה לשאלה זו פותח לנו הרב קוק צוהר להבנת החשיבות של לימוד האמונה ולהשפעתה הרבה על איכות לימוד התורה, החשק ללמוד, פיתוח הזיכרון בלימוד התורה, ועוד.

ראשית, משבח הרב קוק את הרב על היוזמה, שהחל ללמוד ולעסוק עם תלמידיו בענייני יראת ה' ואהבתו במקביל ללימוד ההלכות המעשיות, ומוסיף הסבר לכך - ככל שהתאוות והאתגרים הרוחניים שעמם אנו מתמודדים גדלים, כך יש להוסיף ולהתחזק יותר בלימודי אמונה. לימוד התורה הוא דבר נשגב מאוד, אלא שכאשר יש תאוות ודברים שפלים - אך נוצצים ורועשים, העלולים למשוך את לב התלמידים - אור התורה אינו מורגש. בזמן שבו לא תורגש הרגשת העונג של התורה, יחד עם הקושי הטבעי לשבת ולעסוק בתורה בעת שהחברים בחוץ נהנים, עלולים התלמידים לעזוב את הישיבה ולהימשך אחרי הנאות רגעיות. לימוד האמונה חושף את היופי והאור שטמונים באור הגנוז בתורה, ורק כך ממלא לימוד התורה את העוסקים בה בעונג. זו הדרך המעשית לקיים את הקשר עם התורה ולהתמודד עם החיצוניות.

הרב קוק מסביר שהדבר היסודי ביותר בענייני אמונה היא ההבנה עד כמה לימודים אלה חשובים וכמה הם משפיעים, ובמקרה שבו עוסק הרב קוק - כמה תורם לימוד האמונה ללימוד תורה: כיוון שבלמוד תורה אנו עוסקים בהבנת הפרטים של ההלכות, סעיפים וסעיפי סעיפים וענפיהם, אם נעסוק בלימוד כזה בלא יראה ובלא הבנה מהי התורה, עלול האדם לאבד סבלנות. דרושה להשקעה רבה כדי לתת חשיבות לכל פרט מפרטי ההלכות. לשם כך דרוש רצון נפשי עז, שיכול להתעורר רק אם אדם שם על לבו את ההכרה שהוא עוסק בדבר אלוהים חיים - "דבר ה' זו הלכה".

מתוך הכרה זו צומחות שלוש מעלות:

- לימוד התורה נעשה בחשק גדול.
- האדם זוכר טוב יותר את מה שהוא לומד. טבע האדם שהמעשים שהוא עושה בחשק יש לו רצון להשקיע בהם (לטיול השנתי מצליח הילד לקום בזמן...), ואם הלימוד נעשה בשמחה, יש לו תענוג רוחני מהתורה. מכיוון שיש לו תענוג בלימוד, זוכה ירא ה' גם לזכור את לימודו. בדומה לאדם שאוהב סיפורים - אהבתו לסיפורים גורמת לו לזכור סיפורים שהוא שומע - כך גם יראת ה', המעוררת אהבה ותשוקה ללימוד התורה, מעוררת אצל ירא ה' את הזיכרון לתורה שלומד.
- הלומד יחדש יותר בתורה. כיוון שהדברים חשובים כל-כך בעיניו, הוא מפתח אותם, מתבונן בהם ומשליך אותם על נסיבות אחרות, וכך, באמצעות חיווק האמונה, מתרבה גם יכולת החידוש בתורה.

הרחבות

• לימוד תורה ויראת שמים

כָּל הַצְּלַחַת הַתּוֹרָה... תְּלוּיָהּ הִיא לְפִי מִדַּת יְרֵאת-ה' וְעוֹמֵק קְדוּשַׁת הָאֱמוּנָה הַשְּׁהוּרָה הַמְשֻׁרְשֶׁת בְּנַפְשׁוֹ. הרב קוק מסביר שללימוד אמונה ישנה השפעה ישירה על הלימוד וההפנמה של שאר מקצועות התורה. באורות התורה מסביר הרב קוק את הקשר שבין התחומים: "כשהאדם מתרומם לרעיונות עליונים ומתאים את דרכיו על פיהם במעמקי רוחו, הוא בא לשורש התורה בצורתה העליונה, שמגמתה היא להרים את העולם לעליונותו המעודדת לו. וממילא, כל מה שהוא לומד מפרטי תורה איננו דבר חידוש אצלו, כי אם כמו הזכרה למה שכבר יש בכוחו. וזהו סוד מתוך חסידים הם תורתם משתמרת" [ו, ד]. בלימוד אמונה עוסקים ביסודות התורה, ברעיונות הרוחניים העומדים בשרשם של כל ההלכות והפרטים של התורה. כשהלומד עולה למדרגה עליונה של קשר עם התוכן הפנימי והרוח של התורה, הוא מקבל בצורה פשוטה יותר, ולא כחידוש גמור, את כל הפרטים וההלכות שהוא לומד. משום כך החסידים, המחוברים היטב לרוח התורה והקדושה, זוכים שתורתם משתמרת, שכן לימוד התורה שלהם אינו רכישת ידיעות מבחוץ, אלא בירור מעשי של הרוח שמוטבעת בתוכם פנימה.

הצורך בלימוד
היראה בתקופה
זו

והנה כבוד תורתו ידיד נפשי שליט"א שמח את לבבי במה שהודיעני שהתחיל ללמוד עם התלמידים מעט דברי-מוסר ויראת-ד' חכמה מספרי-קדש, אשרי חלקו. ביחוד הלא מכרח הוא הדבר בזמן הזה ובמדינה זו, שהתשוקות הזמניות של הבלי העולם, הקנאה והתאווה והקבדו המדמה, הומות ורועשות כל-כף, במה נוכל לעורר את לבב צעירי-הימים שיפקחו עיניהם לראות הודה ופארה, זיוה ודורה, של תורה, אם לא בלמודה של חכמת היראה האמתית על פי ספרי גדולי-ישראל, אשר העמיקו הרחיבו בחקמת היראה הטהורה, וקדשת אור-ד' הגנוזה בנשמת עם קדוש העלו את אורה, למען תתגלה לעין כל בכל אלפי אורותיה המאירים באור יקרות אור חיים?

והנה אין ביכלתי לכתב לכבוד תורתו הרם כעת דברים מסדרים ברעיונות הראויים לפי תלמידיו הקרים, וביחוד קשה הדבר לצמצם דברי הגיוני קדש לפי ערכם של תלמידים, שאיני יודע מהלך-רוחם וכוחותיהם הנפשיים. בכל זאת נראה, שראשית-כל ראוי להסביר לכל התלמידים את היסוד הגדול, שפך הצלחת התורה למצא סימן-ברכה בלמודו, למגמר ולמסביר, לבא ברבות-הימים למדרגה חשובה והגונה בכתרה של תורה, תלויה היא לפי מדת יראת-ד' ועמק קדשת האמונה הטהורה המשורשת בנפשי. פי הרחבת הכח השכלי והעמקתו, לטישתו והסתעפותו לסעיפים רבים, שהוא היסוד הגדול להרפאות ולבקאות, תלויה היא בעמק הרצון הנפשי, המתעורר להוקיר את העניינים הלמודיים שהוא עוסק בהם, וכיון שהוא עוסק בתורה, שהיא דבר אלהים חיים, איכות ההוקרה הפנימית של חביבות עסקה של תורה תלויה היא בנקודת קדשת יראת ד' האמתית, השרויה בלבבו של העוסק בתורה פנימה, שכל מה שברכתה של יראת-שמים הולכת ומתגברת בלב בקדשה ובטהרה, כן נעשים דברי-תורה, שהם מאור פני מלך חיים, יקרים ונשגבים בעיניו, ומרב חביבותם מתקשר בהם החשק הנפשי הפנימי, וטבע החשק הפנימי הוא לעורר את כל כחות-הנפש בזרז של חיים, בשמחה ובטוב-לב, בתשוקה גדולה ונעימות של תענוג רוחני עליון ונשגב. וכיון שכחות-הנפש מתעוררים על ידי התרחבותה של המדה הקדושה של יראת-שמים, לאהבת-התורה ולחבת כל דבריה, וההפכה מתגדלת מיום ליום בהרגשת נעם קדשה, ממילא מתאמץ מאד כח-הזכרון שבנפשו, מרב עז-החיים שהתשוקה הקדושה של התורה מעוררת בנפש ההוגה בה ביראת-שמים אמתית, ומתוך הכבוד הגדול והערך הנשגב, שהוא נותן אל השווי של דברי-תורה, שפכל יום ויום הוא מתגדל כפי הגדל של יראת שמים, שמתגדל בלבבו מדי יום ויום, בעסקו תמיד בלמודי-הקדש של היראה הטהורה וענפיה, מתאמצת גם כן החריצות השכלית ויפעת-השכל מתגדלת, והחריפות האמתית וישר-הסברא הולך ומתרבה. נמצא שהעצה היותר טובה להצלחת התלמידים בלמודם, שיהיה תלמודם מתברר ושיהיה מתקיים בידם ושיקבלו בעצמם נחת וענג מלמודם, היא להרחיב מדי יום ביומו את לבבם בתלמודי היראה הטהורה וכל מקצועותיה, וכל חכמת-הנפש וכל תורת-המדות כן הן ענפים וסעיפים מסתעפים משורש יראת-ד' הרוממה, המביאה לידי אהבת ד' תמימה ואהבת התורה ומצותיה, ואהבת ישראל.

(דעת כהן, סימן טא)

למגמר ולמסביר - ללמוד בבקאות ובעיון. לטישתו - מלשון ליטוש. להוקיר - לכבוד. מתאמץ - מתחזק. השווי - שווי הערך.

ביאורים

כפי שראינו אתמול, מעלת לימוד ענייני היראה איננה משאירה לאדם שחר בעולם הבא בלבד, אלא כבר בעולם הזה מורגשת היטב המשמעות של העיסוק בענייני יראת ה' ואמונה בה'. אדם שראשו שקוע בענייני יראת שמים, מתחזק בשקידה בתורה. כיוון שהתורה חביבה עליו ויש לו חשק לקרבת אלוהים אמיתית, הוא ניגש בנקל ללימוד. בנוסף, הוא מצליח להבין יותר את התורה ולחדש בה חידושים, כיוון שהלימוד שלו נעשה בחשק ובשמחה גדולה. כאשר לומדים תורה בהתלהבות, השכל רענן יותר. אחר כל זאת מובן שהתורה שלמד זכורה לו היטב, שהרי היא חשובה בעיניו. כל המעלות האלו נובעות בזכות לימוד האמונה שקדם ללימוד התורה.

אדם שזכה לכל המדרגות האלו בתורה, ויודע שכל זאת עמד לו לא בזכות עצמו אלא כפי ערך לימוד האמונה שלו, ימשיך ויתמיד בלימוד אמונה ויראה, ובטח אף יוסיף לקח ולימוד כדי להרבות עונג ושמחה בעת הלימוד. אכן, דבר זה נגלה לעיניי, והרבה גדולי ישראל העידו על עצמם שלא הכישרון השכלי עמד להם לגדול בתורה, אלא דווקא החשק ללימוד ואהבת הבורא. כל לומד תורה יכול להרגיש על עצמו שכשהוא ניגש ללימוד תורה מתוך יראה וקדושה, יש ברכה מיוחדת בלימודו.

יתר על כן, לא רק בענייני לימוד תורה יש התעלות ללומדי אמונה כבר בעולם הזה, אלא גם בענייני מידות טובות. המידות הטובות מאפשרות חדירה עמוקה של ענייני אמונה ויראה אל תוך הנפש, מפני שהמידות מרכיבות את הנפש, ומידות טובות מקשרות את האדם עם בוראו. על כן, לימוד האמונה גורם באופן עקיף גם לרצון לשיפור המידות - התלמיד רוצה לגדול בתורה, והלומד ענייני אמונה מבין שכדי להתגדל בתורה, עליו גם לשפר את מידותיו - ועל כן הוא משקיע יותר בתיקון המידות.

מעל כל המעלות הטובות של לימוד אמונה שמנינו עד כה, ישנה מעלה עליונה - חיזוק הקשר בין רב לתלמידיו. התלמיד מבין די בקלות שבענייני יראה ואמונה - בלי רב הוא יישאר תמיד בעולם המושגים הקיים אצלו, והפיתוח ייעשה רק לרוחב - בלימוד היקפי. כדי להגיע לידי מידה של התפתחות לעומק ולגובה, יש צורך ברב שיעביד את התלמיד למושגים אמוניים חדשים שאותם לא הכיר עד כה. מידת ההערכה של התלמיד לרבו גם היא תלויה בהערכה הכללית שמייחס התלמיד ללימוד. תלמיד העוסק בלימודי אמונה, ומתוך כך רואה בלימודיו את מרכז חייו, יעריך עד מאוד את מה שקיבל מרבו. לכן לימודי אמונה מחזקים את הקשר בין רב לתלמיד, וזו המעלה הגבוהה מכולם. הקשר בין רב לתלמיד הוא מה שמחבר את התלמיד לתורה שניתנה מסיני, ועברה בשרשרת הדורות של עם ישראל מרב לתלמיד.

הרחבות

• חזרה בתשובה - הכנה ללימוד תורה

כִּלְזֶה תְּלוּי לְפִי עֵמֶק מִדַּת יְרֵאת-שָׁמַיִם שִׁיקְבְּלוּ. מדברי הרב קוק עולה שישנה השפעה ישירה של המדרגה הרוחנית של האדם על ההבנה שלו בתורה. עיקרון זה מפותח בהרחבה אצל רבי חיים מוולוז'ין: "ולפי ערך גודל אוצר היראה אשר הכין לו האדם, כן על זה הערך יוכל ליכנס ולהשתמר ולהתקיים בתוכו תבואות התורה כפי אשר יחזיק אוצרו... לזאת האמת שזו היא הדרך האמיתי אשר בזה בחר הוא יתברך שמו, שבכל עת שיכין האדם עצמו ללימוד ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל על כל פנים זמן מועט, ביראת ה' טהורה בטהרת הלב, ולהתודות על חטאתו מעומקא דלבא כדי שתהיה תורתו קדושה וטהורה" [נפש החיים ד, ה-ו]. בדומה לכך כותב הרב קוק באורות התורה: "לפי ערך בהירות התשובה שלפני הלימוד תגדל בהירות ההבנה של הלימוד. השכל מתרומם על פי יסוד התרוממות הרצון, והוא מתבהר לפי המידה של בהירות הרצון" [אורות התורה ו, ב]. כשהאדם שב בתשובה, מתחזק בו הרצון להידיבק בה' באמצעות התורה, ומתוך כך התורה שהוא לומד נכנסת בקרבו ומתבארת לו יותר.

יראת שמים
תלויה במידות
טובות

במחשבות פאלה, שיציעו לפני התלמידים, שלבד מה° שההצלחה הנצחית, הצלחת חיי-עולם, היא תלויה באותה המדה שתהיה יראת-שמים משתרשת בקרב לבבם הטהור, אלא גם זאת שעצם הצלחת התורה שלהם, בין בהתגדלות כח השקידה ובין בהרגשת הנעם, התענוג והשמחה, מדברי התורה, מגמרא וסברא°, מגרסא ושנון, בין בעצם ההצלחה השכלית, שיביהק ויאיר אור שכלם ושיהיה תלמודם מתקנים בידם, שגור פניהם ומכוונן° על שפתותיהם בברור ובבהירות, - כל זה תלוי לפי עמק מדת יראת-שמים שיקבלו, וכיון שיציעו, שמדת יראת-שמים משתרעת היא בלב האדם לפי אותה המדה שהוא משים עליה את לבו, כל מה שיפירו וידעו יותר ויותר את האמת הגדולה הזאת פן יהיו יותר יקרים בעיניהם הזמנים הקצובים, שפכוד תורתו הרם יהיה עוסק עמיהם בתלמודה של יראת-שמים, מפי סופרים ומפי ספרים, ומטהרת רעיונותיו הקדושים, כפרכת-ד' אשר עליו. וכל אשר יעמיקו יותר בדברים ויפירו וידעו, כי עצמותה של יראת-שמים משתרשת היא בעמק הלב לפי ערך המדות הטובות שהן משרשות בו, מידי יזדרזו לאחז במדות טובות וישרות וישתדלו להיות אהבים זה את זה ואהובים זה לזה, מכבדים כל אחד מהם את חברו ורוצה בכבודו וטובתו. ועל פלם, פאשר יפירו וידעו, שהצלחת-עולמית יקרה וחשובה יותר מכל ההצלחות היותר גדולות שהאדם יכול להגיע אליהן היא הצלחתה של קדשת התורה וברפת היראה, שהיא יסוד הדעת האמתית, "יראת-ד' ראשית דעת", יהיו מאד קשורים באהבה לרבם ומורם, המדריכם בארחות התורה, הפותח לפנייהם שערים סגורים, לראות מדי עברם מחדר לחדר° בחדרי-התורה את אוצרות האורה הגדולה הנהדרים בקדשה הגנוזים וטמונים בה, שהם נפתחים תמיד מדי יום ביומו להוגי-תורה יראי-ד' וחשבי-שמו. והמדות הנחמדות הללו, שהן בטבען מעטרות את כל המחזיק בהן בעטרת חן וכבוד, הן הן המביאות ליראת-שמים אמתית ולברכה גדולה מאוצר-החיים של מקור התורה והחכמה האמתית. ובהדרך זו נקנה בטח בעז"ה, שתהיה ברפת-ד' והשראת אור קדשתו שרויה על פכוד תורתו וכל תלמידיו השותים בצמא את דגרי, ויזקה להגדיל תורה ולהאדירה כחפץ לבבו הטהור וחפץ ידיו עז דורש שלום תורתו בכל לב ונפש חפצה המצפה לתשועת-ד' על עמו ונחלתו.

(דעת פהו, סימן נא - הקמשה)

שִׁלְבַד מַה - שבנוסף לכך. מגמרא וסברא - מלימוד והעמקה. ומכוון - מיושב. מחדר לחדר - מנושא לנושא אחר.

הצלחת התורה החפץ בעילום שמו

ביאורים

שנים רבות ננטש לימודן של אגדות חז"ל, והיו אף שדילגו על חלקים אלו מתוך תפיסה שהעיקר הוא בגופי ההלכות ואת הטפל יש להשאיר לאלה שאינם מספיק מוכשרים ללימוד הלכה. מעטים מגדולי הדורות כתבו ביאורים נרחבים על אגדות חז"ל באופן שיטתי ומסודר, וזו סיבה נוספת לכך שלא ניגשו הלומדים לחלק זה בתורה. חוסר ההבנה מה רצו חז"ל ללמדנו מתוך מעשייה כזו ואחרת, שלעתים אף נראית כמשוללת מהמציאות, מנע מחלק מלומדי התורה לעסוק בהן באופן מסודר. עם שיבת ישראל לארצו, גבר הצורך לחיות חיים רחבים בכל גווני החיים; התורה החלה להתפתח מתוך ד' אמות של הלכה לחיים של מדינה, של תרבות, של מוסר ושל שאלות המתחדשות על כלל ישראל. תשובות לשאלות אלו, אודות תרבות יהודית ומוסר אלוהי, טמנו חז"ל בתוך אוצר האגדות. את החיבור 'עין אי"ה' כתב הרב קוק על אגדות חז"ל בתלמוד. חיבור זה הוא מימוש חזון, שדברי האגדה הפזורים בתלמוד יהיו מזון רוחני למידות, למוסר ולאמונה. בחיבור זה מבאר הרב קוק את אגדות חז"ל, ומעלה פנינים בהבנה עמוקה מתוך דברי חז"ל, תוך שימוש ביסודות האמונה, המוסר והאגדה שהניחו חכמי ישראל, הראשונים והאחרונים.

במהלך ההיסטוריה התפתח העיסוק של חכמי ישראל בענייני אמונה לשלושה כיוונים. היו שהשכילו יותר ויותר, והעמיקו לשאול שאלות על דרך ההיגיון הצרוף, ולהשיב עליהן - לעתים מתוך ספרי אומות העולם ('חכמה בגויים תאמין'), ולעתים מתוך עיון שכלם. היו שלא נתנו מקום לספרי אומות העולם בבית המדרש, ומתוך טהרת הקודש פנו להתבוננות בדברי חז"ל ולחכמת הקבלה הפנימית. והיו שנוהרו גם מלימוד כזה ונקטו את דרך הפשט, ועיקר עיסוקם היה בהוספת יראת שמים ואהבת ה' על פי פסוקים ואגדות חז"ל.

מכיוון שהשיטה המתנגדת להעמקה יצרה התמודדות, הוזקקו שתי השיטות האחרות לברר יותר את דבריהן, ולנקות אותם מטיגים ומהשלכות שליליות. לכן צריך להחזיק טובה גם לשיטה שמגבילה את שאר השיטות, כי בזכותה רק הצדדים הטובים שבשתי השיטות האחרות נשארו בתוך מחנה ישראל. בדור שלנו יש את היכולת ואת המחויבות לקחת את שתי דרכי ההעמקה, ללמוד בהן ולעסוק בהן, מפני שהמחלוקת הייתה רק לשם כך - שהעמקה לא תפרוץ גבולות ולא תוביל למקומות שגויים. וכעת, כאשר כבר הגיעו שיטות ההעמקה למקומן הנכון, אפשר להתייחס אל המחלוקת כמבורכת וכמפרה, כיוון שהיא זיקקה את דרכי לימוד האמונה. לכן קורא הרב קוק ללמוד את כל השיטות, ולא לתפוס דרך אחת בלבד ורק בה לאחוז. בכלל, תפקיד המחלוקת הוא שכל הדרכים יחד יהיו ישרות ומזוקקות, ולא שכל אחד יתפוס לו דרך ושיטה משלו.

הרחבות

• אסור לפחד לחשוב

גדולי עולם בעלי נפש יקרה, היראים וחרדים מאד אולי יתרחב המכשול. הרב קוק מסביר שישנם גדולי ישראל שחששו מפני לימוד העניינים הרוחניים של התורה, משום שחששו לבוא לכלל טעות. במאמר הפחד יוצא הרב קוק בחריפות כנגד חשש זה, ומסביר שהתיקון לפחד זה יהיה בהתגברות החוצפה בעקבתא דמשיחא: "באחרית הימים, בעקבתא דמשיחא, שהאורה האלוהית היא עומדת אחר כותלנו, הנה ראשית כל ההכשרים היא הסרת הפחד העודף של המחשבה מתוך הנפש הכללית, בייחוד מתוך נפשותיהם של היחידים המצויינים החנוניים בשכל טוב בכשרון של קדושה וצדק והם הנם היותר נלקים בפחד וחולשה. הדחיפה לזה היא על ידי הכוח ההפכי כוח החוצפה שהוכרח להתגבר בעת הזאת שבמקום שמתגלה אין שם שום פחד, אף על פי שבא מצד השפל, מצד השכרון והמהומה הרחוק כרחוק שמים וארץ מאותה הגבורה הבאה מברכת שמים של עושר הנשמה... מכל מקום הוא פועל בכוחו העז לקחת ממנו את החלק הטוב, את ניצוצי הקדושה, את הפנים היותר תוכי מניעת הפחד המחשבי מפני העוז המובטח הצפון באוצר חיינו". החוצפה יוצרת את האפשרות לומר דברים בלא חשש. לכן אף שפעמים רבות החוצפה מופנית למקום לא טוב ולא ראוי, עם זאת יש בה תועלת בכך שהיא מובילה את האנשים להביע את מחשבותיהם בגלוי - ובכך מתבררים עומקים גדולים יותר של תורה.

הפתח לתורת המוסר היא האגדה

הפתח הרחב לַהֲרַחֵב תּוֹרַת הַמוֹסֵר, הַמַּעֲיֵן הַגְּדוֹל הַיּוֹצֵא מִבֵּית ד', הִיא הָאֲגָדָה. דְּבַרְיָ חז"ל בְּאֲגָדוֹת הַמָּוֶה לָנוּ רֹאשׁ פְּנֵה^ו לְבַנְיָן בֵּית חֲכָמֵי הַמוֹסֵר, לְדָלוֹת עַל יָדָם רַב פְּנִינִים מַעֲמֵק דְּבַרְיָ תּוֹרָה וְכַתְּבֵי קִדְשׁ, וּמַעֲמֵק חֲכָמֵי הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר בְּטֹבַע יִצְרָתָהּ נִפְחַ בַּהּ ד' רוּחַ חֲכָמָה וְהַשְׁפֵּל. וְעַל הָאֲדָם רַק לְהַרְחִיב רַעֲיוֹנוֹתָיו, לְגַלוֹת אֶת הָאֲצוּר בְּסַתְרֵי נִפְשׁוֹ פְּנִימָה מֵהָאוּר כִּי טוֹב, כְּאֲשֶׁר הָעִיר כָּבֵר בְּדְבָרִים הַחֲסִיד בְּחֹבוֹת הַלְּבָבוֹת. עַל כֵּן זֹאת שְׁמָתִי פְּנִי בְּבִאוּרֵי וְהַשְׁקָפוֹתֵי לְטוֹבָה בַּע"ה, לְהַרְחִיב מִשְׁפּוֹת דְּבַרְיָ חֲכָמִים בְּיַחַשׁ תּוֹרַת הַמוֹסֵר הַגְּדוֹלָה וְהַרְחֵבָה.

השיטות בלימוד האגדה

וְהִנֵּה מוֹדַעַת זֹאת שֶׁבְּדוֹרוֹת שֶׁעָבְרוּ הָיוּ מְחַלְקוֹת רַבּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּדִבְרֵי הַדְּעוֹת וְהַגְּיוֹנוֹת הָאֲמוֹנִיּוֹת. יֵשׁ אֲשֶׁר נָטוּ לְדָרֵךְ הַפִּילוֹסוֹפִיָּא וַיִּגְדִּילוּ עַל פִּיהָ פְּמָה עֲנִינִים בְּתוֹרַת הַמוֹסֵר וְהָאֲגָדָה לְפִי רַב מְקַצְעוֹתֶיהָ. וַיֵּשׁ אֲשֶׁר הִתְאַמְצוּ לְהַרְחִיק כֹּל רַעֲיוֹן לְקוֹחַ מִחֲכָמָה אֲשֶׁר מוֹצֵאָה^ו לֹא מַעֲקָר הַתּוֹרָה וְיִסְוְדָהּ, וְהָרְבּוּ לְהַרְחִיב אֶת חֲכָמֵי הָאֲגָדָה וְהַמוֹסֵר עַל פִּי הַקְּבֵלָה וְשִׁטוֹתֶיהָ הַרְבּוֹת הַמְּלֵאוֹת הַגְּיוֹנִי קִדְשׁ וְחֲכָמֵי אֱלֹהִים. וַיֵּשׁ אֲשֶׁר חֲשְׁבוּ שִׁישׁ לְחוּשׁ מִמְּפָנַי גַּם בְּשָׁנֵי הַדְּרָכִים הַגְּדוֹלִים, וְטוֹב לְאַחֹז בְּתֵם דָּרֵךְ וּבְהַרְחֵבַת דְּבַרְיָ מוֹסֵר עַל פִּי תְּכוֹנַת תְּמִימוֹת הָאֲמוֹנָה וְיִרְאֵת ד', עַל פִּי יִסְדּוֹת לְקוֹחִים מִדְּבַרְיָ חז"ל הַמְּפָרְשִׁים, וְהַדְּבָרִים הַמְּבַאֲרִים בְּטֹבַע הַנֶּפֶשׁ הַתְּמִימָה מִדְּבַרְיָ תּוֹרָה וְכַתְּבֵי הַקִּדְשׁ.

איסוף כל השיטות

ובאמת כֹּל אַחַת מֵהַמְּפַלְגוֹת, שֶׁעֲסָקוּ לָהֶם כֹּל אַחַת בְּמִקְצַע הַמִּיחָד וְהַחֲבִיב לָהֶן, הָרְבּוּ לָנוּ רַב טוֹב, וְאַנְחָנוּ בְּדוֹר אַחֲרוֹן נֶאֱסַף בְּרֵנָה אֶת אֲשֶׁר זָרְעוּ הֵן בְּדַמְעָה. כִּי בְּהַתְחַלַּת כֹּל עֲנִיָּן וְדַעַה מוֹסְרִית וְהַגְּיוֹנִית לְפַעֵל, בְּהִיּוֹתָהּ מִתְרַחֶבֶת בֵּין הָעַם, עִם ד' אֱלֹהִים, לֹא הָיָה אֲפֻשֶׁר לְצַפּוֹת מֵרֹאשׁ אֶת כֹּל אֲשֶׁר תִּפְעַל עַל הַלְּבָבוֹת. וְאִם נַחֲזָה לְפַעֲמִים שִׁישׁ מְקוֹם בְּפִנָּה אַחַת מִן הַחֲכָמָה הַהַגְּיוֹנִית, בְּהִיּוֹתָהּ נוֹשְׂאֵת דַּעַה עַל עֲנִינִים הַנוֹגְעִים לְחֹבֶת הַלֵּב, גַּם כֵּן מְקוֹם לְטַעוֹת לְמִי שֶׁלֹּא שָׁמַשׁ כֹּל צָרְפוֹ^ו, כִּי אֵין אֲדָם עוֹמֵד עַל דְּבַרְיָ תּוֹרָה אֲלֵא אִם כֵּן נִכְשַׁל בָּהֶם, עַל כֵּן יִמְצָאוּ גַּם כֵּן גְּדוּלֵי עוֹלָם בְּעֵלֵי נֶפֶשׁ יְקָרָה, הִירָאִים וְחַרְדִּים מְאֹד אוֹלֵי יִתְרַחֵב הַמְּכַשׁוֹל. בְּאִפְן כֵּזֶה שִׁיֵּצֵא שְׁכָרוֹ בְּהַפְסְדוֹ. עַל כֵּן עָמְדוּ לְפַעֲמִים מִנְּגֵד, מֵהַרְחֵבַת דְּבָרִים שֶׁאַנְחָנוּ נִמְצָא בָּהֶם חֵן וְשִׁכַל טוֹב. וְאִמְנָם גַּם אָנוּ נִחְזִיק טוֹבָה לְטַהוּרֵי לֵב אֱלֹהִים, כִּי הַתְּנַגְּדוֹת הַבָּאָה מִקִּירוֹת לֵב טַהוּר הִיא שְׁגֵרְמָה בְּאֲמַת לְזַקֵּק אֶת הַדְּעוֹת, לְהַסִּיר אֶת הַסִּיגִים וְלְהַעֲמִיד אֶת חֻלְקֵי הַדְּבָרִים הַנִּלְקָחִים מֵאוֹצֵר הַתּוֹרָה בְּרוּרִים וּמְזַקְקִים כְּזֶהָב מְזַקֵּק.

(עין אֵיחָה, הַקִּדְמָה)

הפתח הרחב - הדרך הבסיסית. **ראש פנה** - יסוד ובסיס. **מודעת זאת** - מפורסם. **מוצאה** - מקורותיה. **שלא שמש כל צרכו** - לא העמיק להבין כראוי.

ביאורים

מן הראוי היה שאמונת ישראל תתברר דרך מקור הקודש בלבד. שאלות קשות של דרכי לימוד אמונה ומוסר, שלהן יש לעתים מספר תשובות, נשאלו במהלך ההיסטוריה של עם ישראל, ולא תמיד ניתנה תשובה אחת. דוגמה לכך למדנו אתמול, ששלוש הגישות ללימוד אמונה התבררו דווקא באמצעות המחלוקת, ולא באמצעות בת קול או נביא שגילה לנו את דרך האמת. אין זו דרך המלך, קשה היא דרך זו, כי היא מכריחה את עם ישראל למצוא את דרכו דווקא בהתנגשות ובהתחככות בין הדעות של חכמי ישראל. קורה אף לפעמים שהמחלוקת הזו נהיית קשה ביותר, כיוון שעם ישראל דורש לשמור על קדושת המחנה ועל דרך ישראל סבא.

רק כך מצליח עם ישראל לנפות פסולת מאוכל, ולהשאיר לפלטה את הסולת הנקייה. הדרכים השונות בלימוד אמונה 'שרדו' מחלוקות והתנגשויות רבות, ולכן אנו יכולים להיות בטוחים שבכל השיטות נגיע להוספת תורה, לעבודה וליראת שמים. כמוכן, לא כל השיטות עברו את במת ההיסטוריה, ודרכים חדשות שנולדו זה עתה זקוקות לעבור את מסך הזיקוק והזיכוכן כדי שיוכשרו בוודאות להיות שיטה הראויה לקרב את ישראל לאביהם שבשמים.

כך גם בדורות האחרונים צמחו שתי דרכים חדשות, שיטת המוסר ושיטת החסידות. אמנם מדברי הרב קוק נראה שעיקר כוונתו היא להתייחס לתנועת המוסר, אך מבין השורות אפשר להבין שהרב קוק מתייחס גם לשיטת החסידות.

לשיטת המוסר קמו מתנגדים, שטענו שתלמידים שלא שימשו כל צרכם ייקחו מדרך זו רק את העבודה החיצונית, המצטיירת כקדושה. לשיטת החסידות גם קמו מתנגדים רבים, אשר חששו מיסודות שליליים העלולים להתפתח בה. היו שחששו גם מתופעת האדמורות, שהזכירה לתלמידי חכמים את המשבר בתקופת שבתאי צבי, שרבים נהרו אחריו בהערצת יתר. ובאמת עדנו הביקורות הרבות את שתי התנועות האלה, עד שהן התיישבו במקומן כשיטות של ממש, וכל אחת הפכה לזרם גדול ומשמעותי בעם ישראל. כעת, לאחר המהלך ההיסטורי הזה, בוודאי ראוי לקנות גם דרך זו בלימוד האמונה, למען הרחבת דברי האמת והמוסר על כל השיטות והדרכים שעם ישראל קיבל במהלך הדורות.

הרחבות

• חסידות והתנגדות

החסידות, אשר גם היא הטילה סער גדול במחנה ישראל. במאמרי הראי"ה מסביר הרב קוק את הסיבה להתפתחות תנועת החסידות ואת הסיבה להתנגדות לה: "החסידות יצאה... מתוך התביעה של ההזרמה הנפשית אשר נרדמה, אחרי הניסיון הבלתי מוצלח של משיח השקר האחרון שבתאי צבי שהוריד את ההזרמה הפסיכית למדרגה של שכרון רשע... אחרי כל אלה היה החשש גדול פן תמאס האומה לגמרי בכל שריד שנשאר בידה מכוח גנוז של ההזרמות הנפשיות החיות, ותשוב רק לשינון אותיות ושמירת המעשים המצוות והמנהגים בגו כפוף ולב רצוף, וסוף סוף לא תוכל להתקים מחוסר רעננות ורוממות הנפש...". בעקבות התנועה של משיחי השקר, ובראשם שבתאי צבי, שדיברו על קיום מצוות מתוך חוויה גדולה, אך באופן מעוות, שהוביל אותם לשפלות רוחנית ומוסרית קשה, נולד החשש מהתרחקות מוחלטת מעבודת ה' שמלאה ברגש. בשל כך קמה תנועת החסידות להפריח את החיים הרוחניים לחוויה של זהות ושמחה עם קיום המצוות. הרב קוק מסביר שגם בתנועה זו הייתה סכנה גדולה, פן יפרצו הגבולות ההלכתיים, ולשם כך נועדה ההתנגדות, שהשאירה את החוויה במקומה המדויק: "לולי שנתמרקה ביסורים על ידי תבערת ההתנגדות, מהזיו היותר עליון של נקודת הנשמה הישראלית במובן הלימוד והחינוך המעשי, שאמנם כפל בקרבו גם את ההזרמה החיה אבל אצלו היה זה טפל לגבי העיקר" [מאמרי הראי"ה עמ' 7-6].

הגלות והפזור הנורא, אבדן המרכז ומעוט היועצים והשופטים המורים הטהורים המאירים את דרך ד' לפנינו, "אותתנינו לא ראינו, אין עוד נביא ולא אִתְּנוּ יָדַע עַד מָה", הוא שגרם לנו שנתקיימה בנו המארה^ו של "והיית ממשש בצהרים כאשר ממשש העור באפלה". על כן רק בעמל רב ובצער ויגון ובדרך מלאה תחתיתים^ז באו לנו כל הקניינים השכליים שבהרחבת חכמת המוסר. כי אי אפשר היה לפי מצב האמה הנרעשה והנהרסה שיהיו הדברים מסדרים בסדר נכון, ושיהיה הכר בלא תבן^ח, כאשר בעת היה אור ד' עמנו בנבואה ורוח הקדש ואנשי קדש באי בסוד ד'. על כן באו לנו כל הדברים שהגנו היום נהנים לאורם במקאוב. ורק אחרי שעברו דורות ונסינו במסה^ט, נדע את הספרים של גדולי ישראל הצדיקים וחכמי האמת, שהדעות הטובות והאמתיות, שהן באמת נטיות טובות בכרם ד' צבאות^י, הם נשארו לפלטה ולברכה, וכל עם ד' עונים אחריהם מקדש מקדש, הגנו יכולים להוכיח מפי הנסיון את הדברים אשר המה ראויים להיות לנו לקו ולמשקלת בחכמת האגדה והמוסר, על פי פעלתם שעשו לקרב לבן של ישראל לאביהם שבשמים, להרבות תורה עבודה ויראת ד' בישראל.

גם בימים האחרונים, שהתעוררו יחידים בתחלה, גדולי-חקרי-לב ואנשי קדש, להרחיב את תורת המוסר על פי יסודות החסידות, אשר גם היא הטילה סער גדול במחנה ישראל, גם כן מדאגה מדבר, מאפס בחינה לדעת מה יהיה דרך רוח חדשה כזאת בהכנסה בלבבות של רבבות עם. על פי היתה ההתנגדות והמעצורים דברים מכרחים, שגרמו לנו רב טוב וחסכו מנזק רב שהיה אפשר לבא מסבת מתלמידים שלא שמשו כל צרכם, שלפעמים גם דעות היותר קדושות ונשגבות מתקלקלות ונהפכות לרועץ^י על פיהם. אמנם עתה אחרי הרעש, הנה נולדו לנו גם כן על פי תורת החסידות גדולים חדשים, אשר גם מהם נקח לעבד את ד' אלהינו, ולהרחיב דברי אמת וצדק בתורת המוסר והאגדה להיות לנו למאורות, כי על פי רבוי השטות ירבו ברוני הדברים. ובזמן שפולן פונות למטרה אחת לדרך העולה בית אלהי יעקב, הנה אלו ואלו דברי אלהים חיים המוסיפים עז ותעצומות לישראל, ומחדשים בכבוד פנים מאירות בתורת אמת להגדיל תורה ולהאדירה.

(עין איה, הקדמה - המשך)

הקדמה

המוסריות הרבה שסובבת אותנו אינה דבר ברור מאליו. בעבר הרחוק רגישות מוסרית - במידה שאנו רגילים אליה היום - הייתה מחזה נדיר באנושות, והשיח שמקיף אותנו היום בכוחו ללמד עד כמה עולמנו הולך ומתקדם ללא הרף. אמנם, בהתאם לכך הולך וגדל גם הצורך לברר לעצמנו את יחסנו אליו - אל המוסר הטבעי - ואת המשמעות שלו בעבורנו. מה ערכו של מוסר זה? האם הוא כלול בתורה, או שמא הוא חלק נוסף? האם הוא אמור להיות תואם לתורה, וכיצד יש להתייחס למקרים שבהם הוא נראה כסותר אותה? פיתוח המוסר האנושי שלנו יכול להביא ברכה רבה, אך הוא יכול גם לגרום בלבול. לכן חשוב ביותר לקיים בירור מעמיק ביחס אליו. צירוף המוסר אל התורה עלול לגרום להתפתחות של מספר מערכות עצמאיות ומנותקות זו מזו, מה שגורר לפיזור נפשי ולחיי חיכוכים ופשרות. לעומת זאת, מתוך גישה נכונה, החיבור שבין המוסר האנושי למוסר האמוני והתורני יכול לרומם אותנו לקומה חדשה של חיי תורה, כשכל מצוות התורה והוראותיה משתלבות עם ערכים מלאי חום וטבעיות, מלאי רגש וחיות, כך שנוצרת מערכת הרמונית אחת.

ביאורים

טבע האדם מלא במוסריות. היא בולטת בכל מרחבי אישיותו: ברגשותיו, ברצונותיו ובשאיפות ההבנה והדמיון שלו. לאן דוחפת מוסריות זו? האם היא שואפת לבנות מוסר טבעי, שיהיה עצמאי מהתורה השמימית, ויציג אלטרנטיבה ואיום למוסר האלוהי? האם המוסר הטבעי והמוסר האלוהי מפריעים זה לזה או מסייעים זה לזה? למה יש לנו את שניהם, והאם הם באמת נועדו ליצור מערכות מוסריות שונות, או שחובה עליהם להשתלב למערכת אחת? ובכן, הרב קוק מלמדנו כי לא זו בלבד שהמוסריות הטבעית תתברך הרבה מהקישור שלה לאלוהים, אלא שהיא אפילו מחכה לזה מראשית היוולדה. המוסריות הטבעית לא נועדה כלל ליצור מערכת מוסרית נפרדת של חול. היא נועדה להכין אותנו למפגש עם המוסר האלוהי. המוסר הטבעי והאלוהי נוצרו מראש בהתאמה מלאה ומתוך כוונה שכל אחד יהיה מרכיב חלקי וחסר, המשתלם רק בעזרת האחר. אם-כן, כשמאפשרים למוסריות הטבעית ליצור מוסר של חול, שאינו מחובר לאלוהים, גם היא בעצמה ניזוקה מהעצמאות שלה. הבערה המוסרית שבתוכנו גדולה כל כך, שהיא תשיג את מלוא הגשמתה רק בעזרת הקישור אל המוסר האלוהי. המוסר הטבעי לבדו אינו מספיק את הכמיהה הטבעית שלנו. מוסר של חול הוא חסר עוצמה וחסר עומק, ואפילו אין בו מספיק כוח כדי להבטיח שבאמת תהיה מוסריות בחיים. שהרי אפילו אם הוא נותן לאדם שאיפה מוסרית - סערת התאוות עלולה להכשיל את הגשמתה. ומהו הגורם לכישלון? הניסיון להעמיד אותה כדבר העומד לעצמו, בניגוד ליעודה ובלא קישור לקב"ה. הדברים נכונים ביתר-שאת ביחס למוסר של החברה וביחס לשאיפה לקידומה באופן משמעותי. הכרחי לחבר את המוסר הטבעי לקב"ה. זאת למרות שבתחילת הדרך יכול להיות לזה מחיר. בתחילה המוסריות עלולה להפוך למלאכותית ולחסרת טבעיות, והמוסר האלוהי יכול לדחוק פרטים מסוימים במוסריות הטבעית שהם 'בלתי משתלבים' - לפני שילמד האדם כיצד הם אכן משתלבים. עם זאת, זו הדרך היחידה להצליח בסופו-של-דבר לממש מוסר שלם ובריא, עם עוצמה ועם עומק.

מצוות

מלאים אנו רגש מוסר, כמיהים אנו להיות חיים חיי טהר, דמיונו מלהיב את חשק לבנו לציר היותר נשגב והיותר טהור והיותר נאצל, החפץ הפנימי שלנו חושק שיהיה רצוננו הקבוע טהור וקדוש, שתהיה כל מגמת חיינו ברוחה ומקוננת להאידיאל היותר נשגב בחיים.

וְכָל אֵלֹהֵי הַתְּשׁוּקוֹת אֵינָן מִתְגַּשְׁמוֹת כִּי אִם עַל יְדֵי מְסִירוֹתֵנוּ וְהַחֲצִיזוֹנָה אֶל אֹרֶךְ ד', אֶל הַמוֹסֵר הָאֱלֹהִי, הַמְתַּגְלָה בַתּוֹרָה, בְּמִסְרָת, בְּשִׁכְל, וּבִישָׁר.

הַמוֹסֵר שֶׁל חַלּוֹ אֵינָנו עִמָּךְ, וְאֵינָנו נִכְנָס בְּפִנְיָמִיּוֹת הַנְּשָׁמָה, וְאֵף עַל פִּי שֶׁהָאֲדָם נִמְשָׁךְ אַחֲרָיו לְטוֹבָה, עַל יְדֵי שְׂמִיכָה אֶת הַיִּשָּׁר שִׁישׁ בְּדַבְרֵי הַגִּיּוֹן, אֵין לְהַדְרִיכָה זֹאת הַתְּפִיסָה עֹמְדָת בְּפִנְי הַהֶסְתָּעָרוֹת שֶׁל תְּאֻוֹת שׁוֹנוֹת, כְּשֶׁהֵן מִתְעוֹרְרוֹת בְּחִזְקָה. וְקַל וְחִמְרָה שֶׁאֵין בְּיַד מוֹסֵר רְפוּי כְּזֶה לְהַדְרִיךְ אֶת הַכְּלָלוֹת, אֶת הַצְּבוּר הָאֲנוּשִׁי בְּעִמְקוֹ וְהַקֵּף גְּדוֹלוֹ, לְחַדְרֵי אֶל עִמְק הַנְּשָׁמָה, וְלַהֲפֹךְ אֶל הָאֲדָם הַכְּלָלִי וְהַפְּרָטִי לִב בְּשָׂרֵי תַחַת לִב אֲבָן. לֹא יֵשׁ עֲצָה אַחֲרָת כִּי אִם שִׁיחָה מְדַרְךָ עַל פִּי הַמוֹסֵר הָאֱלֹהִי.

וְכִדְאֵי הַדְּבָר, שִׁטְעָה הָאֲדָם בְּכִמְהָ טְעִיּוֹת בְּדַרְךָ מֵהֲלָכוֹ, וּבְלִבָּד שִׁיבְסָס אֶת חֲזוֹן עוֹלָמוֹ וּמוֹסֵר חַיָּו עַל פִּי אוֹתוֹ הַעִמְק שֶׁל הַמוֹסֵר הָאֱלֹהִי, מְשִׁימְעֵט בְּכִשְׁלוֹנוֹת וְיַחֲהִי חַיִּים רֹחֲנִיִּים רְפוּיִים, עַל יְדֵי הַשְּׁפָעָה שְׂטָחִית שֶׁל הַמוֹסֵר הַחֲלוּנִי.

(אורות הקדש חלק ג, מוסר הקדש, המוסר האלוהי, עמ' א-ב)

מצוות

מלאים אנו רגש מוסר, כמיהים אנו להיות חיים חיי טהר, דמיונו מלהיב את חשק לבנו לציר היותר נשגב והיותר טהור והיותר נאצל, החפץ הפנימי שלנו חושק שיהיה רצוננו הקבוע טהור וקדוש, שתהיה כל מגמת חיינו ברוחה ומקוננת להאידיאל היותר נשגב בחיים.

וְכָל אֵלֹהֵי הַתְּשׁוּקוֹת אֵינָן מִתְגַּשְׁמוֹת כִּי אִם עַל יְדֵי מְסִירוֹתֵנוּ וְהַחֲצִיזוֹנָה אֶל אֹרֶךְ ד', אֶל הַמוֹסֵר הָאֱלֹהִי, הַמְתַּגְלָה בַתּוֹרָה, בְּמִסְרָת, בְּשִׁכְל, וּבִישָׁר.

הַמוֹסֵר שֶׁל חַלּוֹ אֵינָנו עִמָּךְ, וְאֵינָנו נִכְנָס בְּפִנְיָמִיּוֹת הַנְּשָׁמָה, וְאֵף עַל פִּי שֶׁהָאֲדָם נִמְשָׁךְ אַחֲרָיו לְטוֹבָה, עַל יְדֵי שְׂמִיכָה אֶת הַיִּשָּׁר שִׁישׁ בְּדַבְרֵי הַגִּיּוֹן, אֵין לְהַדְרִיכָה זֹאת הַתְּפִיסָה עֹמְדָת בְּפִנְי הַהֶסְתָּעָרוֹת שֶׁל תְּאֻוֹת שׁוֹנוֹת, כְּשֶׁהֵן מִתְעוֹרְרוֹת בְּחִזְקָה. וְקַל וְחִמְרָה שֶׁאֵין בְּיַד מוֹסֵר רְפוּי כְּזֶה לְהַדְרִיךְ אֶת הַכְּלָלוֹת, אֶת הַצְּבוּר הָאֲנוּשִׁי בְּעִמְקוֹ וְהַקֵּף גְּדוֹלוֹ, לְחַדְרֵי אֶל עִמְק הַנְּשָׁמָה, וְלַהֲפֹךְ אֶל הָאֲדָם הַכְּלָלִי וְהַפְּרָטִי לִב בְּשָׂרֵי תַחַת לִב אֲבָן. לֹא יֵשׁ עֲצָה אַחֲרָת כִּי אִם שִׁיחָה מְדַרְךָ עַל פִּי הַמוֹסֵר הָאֱלֹהִי.

וְכִדְאֵי הַדְּבָר, שִׁטְעָה הָאֲדָם בְּכִמְהָ טְעִיּוֹת בְּדַרְךָ מֵהֲלָכוֹ, וּבְלִבָּד שִׁיבְסָס אֶת חֲזוֹן עוֹלָמוֹ וּמוֹסֵר חַיָּו עַל פִּי אוֹתוֹ הַעִמְק שֶׁל הַמוֹסֵר הָאֱלֹהִי, מְשִׁימְעֵט בְּכִשְׁלוֹנוֹת וְיַחֲהִי חַיִּים רֹחֲנִיִּים רְפוּיִים, עַל יְדֵי הַשְּׁפָעָה שְׂטָחִית שֶׁל הַמוֹסֵר הַחֲלוּנִי.

(אורות הקדש חלק ג, מוסר הקדש, המוסר האלוהי, עמ' א-ב)

המוסר האלוהי - מוסר שמקורו בדבר ה', ההדרכות המוסריות שבתורה. **המוסר של חל** - מוסר אנושי, המבוסס על חכמת האדם ומצפונו. **לחדר וכו'** - המוסר האנושי אין בכוחו לחדור אל עומק הנשמה. **לב בשר וכו'** - על-פי הפסוק "והסירתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" (יחזקאל לו). **לא יש** - אין.

לעילוי נשמת אברהם הלל בן ישעיה ז"ל
לעילוי נשמת ישראל איסר בן מרדכי יעקב ז"ל

ביאורים

בלבנו טמונות שאיפות אינסופיות, שאינן מסתפקות במטרות סופיות, גדולות ככל שתהיינה. ויתור על שאיפות אלו גוזר מחנק לנפש הגדולה שבתוכנו. אולם, מעצם היותן אינסופיות הן אינן בנות-יישום, וסופן תסכול ושברון. יש שיאמרו, אם-כן, כי על האדם 'להתברר'. עליו להבין שהמציאות אינה כפי שהוא מדמיון בחלומותיו, ועליו לאמץ שאיפות סופיות תוך השלמה עם ייסורי המחנק והייאוש. האמנם? האם לשם כך נתן לנו הקב"ה נפש גדולה כל כך? נועדנו לגדולות. מטרות סופיות הן הכרחיות, אך לא כתחליף לאינסוף. תפקידן להוות גשר מחבר בין ההווה לבין האינסוף. סוד הגאולה הנפשית טמון ברמת ההצלחה של שילוב הסופיות והאינסופיות בחיים. השאיפות האינסופיות הולכות ומתגשמות דרך שאיפות סופיות, וההתקדמות המוחשית בשאיפות הסופיות מחיה את השאיפות האינסופיות, את הביטחון - שבהתקדמות התמידית לקראתן אנו משיגים אותן למעשה - ואת בערת הלב. זהו תפקיד התורה האלוהית שלנו, שהרי אם השאפתנות האנושית היא אינסופית מיסודה, כל שכן ששאית ישראל לתיקון עולם היא כזו. השאיפה הטמונה עמוק בתוך לבנו, לפעמים אפילו שלא במודע, היא רחבה הרבה יותר מתיקון האנושות. שאיפתנו לגאול ולתקן את כל המציאות. אפילו אם לא ברור לנו לאיזה עוד גודל אפשר לעלות - עדיין נשאף עוד מעבר לאופקים שלעת עתה אנו מצליחים לראות. על כן אנו זקוקים להדרכה אלוהית.

התורה הותאמה בדיוק לגדלות הנפשית הזו. היא מגיעה מהמקום הכי גבוה בשמים, מהמקום של השאיפות הנשגבות ביותר, ויחד עם זאת היא יורדת עד למקרים הספציפיים וה'קטנים' ביותר. אור גדול זה טמון בתורה, והוא יוצא לפועל בעזרת הכישרון הרוחני של עם ישראל. התביעה של עם ישראל לתיקון היא תביעה רחבה וכוללת כל, ולכן רק מוסר שבא משמים, מבורא הכול, יכול להתאים לתביעה הפנימית שבקרבנו.

הקב"ה עמנו גם בעולם הזה, הסופי, וגם בעולם הבא, האינסופי. פירוד בין השניים גורם לקרע ולכאב. עולמות אלו הם חלק ממערכת אחת שמוכרחת להיות מאוחדת. דרך העולם הזה נושמים את העולם הבא, דרך שאיפות סופיות - חיים את האינסופיות.

הרחבות

• שיר מרובע

המסגרת האנושית צרה היא בעדנו. הרב קוק מבאר שהתורה מדריכה את האדם ואת העם בכל מעשיו. כך היא 'מתפשטת על פני כל הארץ', ומסוגלת להשפיע על המציאות המאוחדת כולה. כמו עץ, הפרטים הקטנים אינם מנותקים; הם הפירות של הכללים שמעליהם. מסיבה זו תיקון האנושות אינו מספיק לנו - אנו שואפים לרומם את המציאות כולה: ישראל, מדבר, חי, צומח ודומם.

בפסקה אחרת באורות הקודש, משרטט הרב קוק את מבנה הנפש השונה שיש לאנשים השונים: "יש שהוא שר שירת נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכל, את מלא הסיפוק הרוחני במילואו. ויש שהוא שר שירת האומה, יוצא הוא מתוך המעגל של נפשו הפרטית, שאינו מוצא אותה מורחבת כראוי... ויש אשר עוד תתרחב נפשו עד שיוצא ומתפשט מעל גבול ישראל, לשיר את שירת האדם... ויש אשר עוד מזה למעלה ברוחב יתנשא, עד שמתאחד עם כל היקום כולו, עם כל הבריות, ועם כל העולמים, ועם כולם אומר שירה, זה הוא העוסק בפרק שירה בכל יום שמובטח לו שהוא בן עולם הבא... ויש אשר עולה עם כל השירים הללו ביחד באגודה אחת, וכולם נותנים את קולותיהם... כולן יחד מתמוגגות בקרבו בכל עת ובכל שעה" [אורות הקודש ב, עמ' תמד].

בעם ישראל יש סוגים שונים של נשמות, ובהתאם לכך נבנות שאיפות התיקון. בתחילת הדרך שאיפות התיקון מצומצמות אצל רוב האנשים, אך ככל שהאדם מתעלה, הן הולכות ומשתכללות - מתיקון הנפש הפרטית ועד תיקון המציאות כולה. גם בשלבים הראשונים, כשמוקד ההתקדמות הוא הנפש הפרטית, צריך לזכור שאיננו מסתפקים בכך, אלא שואפים לתקן את המציאות כולה.

המסגרת האנושית צרה היא בעדנו. כל כך גדול הוא רוחנו, עד שאנו דורשים להתפשטותו במלא קומתו מלא כל.

המוסר שלנו מתפשט והולך הוא על כל בריה, על כל היש, ומכרח הוא מפני זה להיות מתגשם על פי האמרה^ו היוצאת מאדון כל עולמים.

התורה הישראלית מקרחת היא להיות מן השמים, ומתפשטת היא על הארץ, בכשרון האמה הפנימי, המתאם לאותו האור השמימי, שכל סעיפיו הולכים הם באותם העקבות של הגשמת המוסר העליון, שלמעלה מכל הגבלה, על מלא כל.

אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא, לא יקרעו העולמות זה מזה, לא יקרעו הפרטים מעל הכלל, לא יקרעו ולא יפרדו המדות האלהיות אלו מאלו, ולא ינתק הכל מאין סוף, ולא יערטל^ז אור אין סוף מפל התקונים הפרטיים, פרטי הפרטים, שהכל משתגב^ח בשגוב אחד, הכל מברך מעולם ועד עולם, ברוך ד' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם, ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה.

(אורות הקדש חלק ג, מוסר הקדש, המוסר הכללי העליון, עמ' ג)

